

Formy ochrony przyrody

2013-10-29

Charakterystyka form ochrony przyrody w Polsce

Województwo podkarpackie należy do regionów wyjątkowo cennych pod względem wartości przyrodniczych, a system ochrony przyrody stworzony dla ich ochrony jest pod wieloma względami wzorcowy. Formy ochrony przyrody, zajmując 44,5% powierzchni województwa, stanowią:

Część obszarów chronionych w województwie objęta została ochroną w ramach światowych sieci obszarów chronionych. Unikatowe w skali europejskiej walory przyrodnicze Bieszczadów przyczyniły się do utworzenia na tym terenie Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Karpaty Wschodnie”. Powstał on w 1992 r. pod patronatem UNESCO w ramach programu *Man and Biosphere* (Człowiek i Biosfera). Rezerwat obejmuje sąsiadujące ze sobą tereny w Polsce, na Słowacji i na Ukrainie. Aktualnie po polskiej stronie w skład rezerwatu wchodzi: Bieszczadzki Park Narodowy i będące jego otuliną Parki Krajobrazowe – Ciśniańsko-Wetliński i Doliny Sanu. Na Słowacji do rezerwatu włączono Park Narodowy *Połoniny* z częścią dawnego obszaru chronionego *Karpaty Wschodnie*, zaś na Ukrainie Użański Park Narodowy i Nadszański Park Krajobrazowy.

W obowiązującym w Polsce prawie ochrona przyrody regulowana jest przepisami ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. W jej rozumieniu ochrona przyrody polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tworów i składników przyrody tj.:

- dziko występujących roślin, zwierząt i grzybów;
- roślin, zwierząt i grzybów objętych ochroną gatunkową;
- zwierząt prowadzących wędrowny tryb życia;
- siedlisk przyrodniczych;
- siedlisk roślin, zwierząt i grzybów zagrożonych wyginięciem, rzadkich i chronionych;
- tworów przyrody żywej i nieożywionej oraz kopalnych szczytków roślin i zwierząt;
- krajobrazu;
- zieleni w miastach i na wsiach;
- zadrzewień.

Każda z form spełnia inną rolę w polskim systemie ochrony przyrody i służy innym celom, dlatego charakteryzuje się odmiennym reżimem ochronnym oraz zakresem ograniczeń w użytkowaniu. Formy ochrony przyrody tworzą duży i zróżnicowany zespół środków pozwalających realizować ochronę przyrody, powstały w efekcie rozwoju naukowych podstaw ochrony przyrody i jej wieloletniej praktyki.

Zestawienie formy ochrony przyrody w województwie podkarpackim

Lp.	Nazwa formy ochrony	Liczba obiektów
1.	Parki narodowe	2
2.	Rezerваты przyrody	96
3.	Parki krajobrazowe	10
4.	Obszary chronionego krajobrazu	13
5.	Obszary Natura 2000	1 obszar Natura 2000 PLC (PLB+PLH) 7 obszarów specjalnej ochrony ptaków (PLB) 55 obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty (PLH)
6.	Pomniki przyrody	1 762
7.	Stanowiska dokumentacyjne	28
8.	Użytki ekologiczne	b.d.
9.	Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	9
10.	Ochrona gatunkowa	b.d.

• Parki narodowe

Obejmują obszar wyróżniający się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, społecznymi, kulturowymi i edukacyjnymi, o powierzchni nie mniejszej niż 1.000 ha, na którym ochronie podlega cała przyroda oraz walory krajobrazowe. Park narodowy tworzy się w celu zachowania różnorodności biologicznej, zasobów, tworów i składników przyrody nieożywionej oraz walorów krajobrazowych, przywrócenia właściwego stanu zasobów i składników przyrody, a także odtworzenia zniekształconych siedlisk przyrodniczych, siedlisk roślin, siedlisk zwierząt lub siedlisk grzybów.

W granicach województwa podkarpackiego znajdują się dwa parki narodowe [Bieszczadzki](#) i [Magurski](#).

• Rezerваты przyrody

Obejmują obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

Na terenie województwa podkarpackiego rezerваты przyrody zajmują powierzchnię ponad 11 tys. ha. Uznanie za rezerwat przyrody następuje na drodze aktu prawa miejscowego w formie zarządzenia regionalnego dyrektora ochrony środowiska.

• Parki krajobrazowe

Obejmują obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju. Na obszarach graniczących z parkiem krajobrazowym może być wyznaczona otulina.

Utworzenie, likwidacja lub zmiana granic parku krajobrazowego następuje w drodze uchwały sejmiku województwa po uzgodnieniu z właściwą miejscowo radą gminy oraz właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

[Rejestr parków krajobrazowych województwa podkarpackiego](#)

• Obszary chronionego krajobrazu

Obejmują tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz, o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnią funkcję korytarzy ekologicznych.

Wyznaczenie, likwidacja lub zmiana granic obszaru chronionego krajobrazu, następuje w drodze uchwały sejmiku województwa po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

[Rejestr obszarów chronionego krajobrazu województwa podkarpackiego](#)

• Obszary Natura 2000

Obszary Natura 2000 to najmłodsza z form ochrony przyrody, wprowadzona w 2004 r. w Polsce jako jeden z obowiązków związanych z przystąpieniem do Unii Europejskiej. Obszary Natura 2000 powstają we wszystkich państwach członkowskich tworząc Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000. Celem jest objęcie ochroną około 200 najcenniejszych i zagrożonych wyginięciem siedlisk

przyrodniczych i ponad 1000 rzadkich i zagrożonych gatunków. Unikalność tej formy ochrony przyrody polega na tym, że kraje członkowskie tworzą sieć na podstawie jednakowych założeń określonych w prawie i wytycznych Unii Europejskiej, zarządzają nią przy zastosowaniu podobnych instrumentów, wspólnie troszczą się o odpowiednie środki finansowe i jej promocję.

● Pomniki przyrody

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyśka, skałki, jary, glazy narzutowe oraz jaskinie.

Ustanowienie lub zniesienie pomnika przyrody następuje w drodze uchwały rady gminy po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

● Stanowiska dokumentacyjne

Są to niewyodrębniające się na powierzchni lub możliwe do wyodrębnienia, ważne pod względem naukowym i dydaktycznym, miejsca występowania formacji geologicznych, nagromadzeń skamieniałości lub tworów mineralnych, jaskinie lub schroniska podskalne wraz z namuliskami oraz fragmenty eksploatowanych lub nieczynnych wyrobisk powierzchniowych i podziemnych. Stanowiskami dokumentacyjnymi mogą być także miejsca występowania kopalnych szczątków roślin lub zwierząt.

[Rejestr stanowisk dokumentacyjnych województwa podkarpackiego](#)

● Użytki ekologiczne

Użytkami ekologicznymi są zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej - naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamieńce, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.

Ustanowienie lub zniesienie użytku ekologicznego następuje w drodze uchwały rady gminy po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

● Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe

Zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi są fragmenty krajobrazu naturalnego i kulturowego zasługujące na ochronę ze względu na ich walory widokowe lub estetyczne.

Ustanowienie lub zniesienie zespołu przyrodniczo-krajobrazowego następuje w drodze uchwały rady gminy po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

[Rejestr zespołów przyrodniczo - krajobrazowych województwa podkarpackiego](#)

● Ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów

Ochrona gatunkowa ma na celu zapewnienie przetrwania i właściwego stanu ochrony dziko występujących na terenie kraju lub innych państw członkowskich Unii Europejskiej rzadkich, endemicznych, podatnych na zagrożenia i zagrożonych wyginięciem oraz objętych ochroną na podstawie przepisów umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną, gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk i ostoi, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej. W celu ochrony ostoi i stanowisk roślin lub grzybów objętych ochroną gatunkową lub ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową mogą być ustalane strefy ochrony. [Więcej o ochronie gatunkowej roślin, zwierząt i grzybów](#)

Każda z form spełnia inną rolę w polskim systemie ochrony przyrody i służy innym celom, dlatego charakteryzuje się odmiennym reżimem ochronnym oraz zakresem ograniczeń w użytkowaniu. Podsumowując formy ochrony przyrody tworzą duży i zróżnicowany zespół środków pozwalających realizować ochronę przyrody, powstały w efekcie rozwoju naukowych podstaw ochrony przyrody i jej wieloletniej praktyki.

Na terenie województwa podkarpackiego niezwykle ważną rolę odgrywa ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów. Na Podkarpaciu wśród chronionych gatunków roślin stwierdzono występowanie około 50 gatunków ujętych w Polskiej czerwonej księdze roślin, w tym 14 gatunków mających jedyne naturalne stanowiska w Podkarpaciu, jak np. ciemiernik czerwony, tojad wiechowaty i niski, wieczornik śnieżny, różanecznik żółty, ostrożeń siedmiogrodzki, chaber Kotschyego, szachownica kostkowata, pszeniec biały.

Bogactwo przyrodnicze Podkarpacia to również zróżnicowana gatunkowo fauna, z pełną gamą drapieżników i roślinożerców, łącznie z okazałym karpackim jeleniem, łosiem i żubrem (jedyna w Polsce wolnościowa górska populacja tego gatunku). Ryś, żbik i wilk mają tutaj swoje główne ostoje, zaś niedźwiedź - najliczniejszą, mającą najniższy kontakt z człowiekiem populację w Polsce.

Sztandarowym ptakiem Podkarpacia jest największy polski orzeł - orzeł przedni, który ma tutaj najliczniejszą, najważniejszą w Polsce ostoję. Drugim takim ptakiem jest orlik krzykliwy o znaczącej populacji w skali Polski.

Liczna jest grupa gatunków wpisanych do Polskiej czerwonej księgi zwierząt - spośród zawartych tam 130 gatunków kręgowców ponad 60 gatunków występuje aktualnie na Podkarpaciu, natomiast spośród ujętych tam 236 gatunków bezkręgowców notowanych jest aktualnie na Podkarpaciu ponad 50 gatunków.

Zestawienie form ochrony przyrody w Polsce

Publikowana przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (IUCN) lista zagrożonych wyginięciem gatunków organizmów. Ukazała się po raz pierwszy w 1963 r. Ostatnia edycja Czerwonej Księgi (rok 2008) zawiera spis **44 838 gatunków** (ponad 32 tysiące gatunków zwierząt, ponad 12 tysięcy gatunków roślin oraz 3 gatunki grzybów), z których 16 928 jest zagrożonych wyginięciem. Większość z nich uzyskała status zagrożonych w wyniku działalności człowieka.

Informacje gromadzone w systemie IUCN są grupowane w kategoriach określających stopień zagrożenia wyginięciem danego gatunku.

Polska Czerwona Księga Zwierząt

Jest to rejestr zagrożonych gatunków zwierząt na terenie Polski, stworzony na wzór międzynarodowej Czerwonej Księgi Gatunków Zagrożonych. Zawiera listę ginących gatunków zwierząt z dokładnym ich opisem i mapami rozmieszczenia. Określa także stopień zagrożenia poszczególnych gatunków, rzadkość ich występowania oraz stosowane i proponowane sposoby ochrony.

Dla Polski czerwoną księgę zwierząt opracowuje Instytut Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, przy współpracy z kilkudziesięcioma naukowcami z całej Polski.

Kategorie zagrożenia gatunków w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt:

1. **EX** - gatunki wymarłe (2 gatunki) tarpan, tur;
2. **EXP** - gatunki zanikłe lub prawdopodobnie zanikłe w Polsce (14 gatunków) m.in. drop, jaszczurka zielona, jesiotr zachodni, karliczka, norka europejska, pustuleczka, sęp płowy, strepet, suseł moregowaty;
3. **CR** - gatunki skrajnie zagrożone (22 gatunki)m.in. bekasik, dzierzba rudogłowa, gadożer, guszec, kozica, kraska, kulon, łosoś, modraszec gniady, orlik grubodzioby, orzełek włochaty, rybitwa czubata, rybitwa popielata, sokół wędrowny, świstun, wąż Eskulapa, żółędnica;
4. **EN** - gatunki bardzo wysokiego ryzyka, silnie zagrożone (24 gatunki) m.in. batalion, cietrzew, koza złotawa, minóg morski, nocek łydkowłosy, orzeł przedni, podgorzałka, suseł perełkowany, świstak, troć jeziorowa, zając bielak, żółw błotny, żbik, żubr;
5. **VU** - gatunki wysokiego ryzyka, narażone na wyginięcie (15 gatunków)m.in. gniewosz płamisty, minóg rzeczny, piekielnica, sowa błotna, wodniczka;
6. **NT** - gatunki niższego ryzyka, ale bliskie zagrożenia (30 gatunków) m.in. piskorz, ryjówka średnia, ryś, wilk, niedźwiedź;
7. **LC** - gatunki na razie nie zagrożone wymarciem, z różnych powodów wpisane do Czerwonej Księgi (23 gatunki) m.in. mroczek posrebrzany, podkowiec duży, rzęsorek mniejszy, traszka karpacka.

Polska Czerwona Księga Roślin

Analogicznie do Czerwonej Księgi Zwierząt zawiera listę ginących gatunków roślin z opisem biologii, występowania, zagrożeń i sposobów ochrony. Zawarte w niej informacje ilustrują zarówno stopień zagrożenia flory jak i stan rozeznania tego zjawiska. Kategorie zagrożeń są następujące:

1. **EX (extinct)** - całkowicie wymarłe w Polsce lub **EW (extinct in wild)** - wymarłe w naturze (38 gatunków np. czosnek sztywny, goździk łysy)
2. **CR (critical)** - krytycznie zagrożone (74 gatunków, w tym aldrowana peçherzykowata, babka pierzasta, jezyczka syberyjska, miłek szkarłatny, storczyk błotny)
3. **EN (endangered)** - zagrożone (59 gatunków m.in. buławnik czerwony, elisma wodna, kruszczyk drobnolistny, tojad niski, turzycza skalna)
4. **VU (vulnerable)** - narażone (102 gatunki m.in. babka nadmorska, dziewięciślił popłochoolistny, grzybieńczyk wodny, lnicza wonna, wielosił błękitny)
5. **LR (low risk)** - gatunki niskiego ryzyka (21 gatunków m.in. bylica skalna, pszeniec biały, sasanka otwarta, turzycza bagienna)

Czerwona Księga Roślin została opracowana przez Instytut Botaniki im. prof. Władysława Szafera Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Ostatnie wydanie jest z 2001 r.

Czerwone Listy Zwierząt, Roślin i Grzybów Polski

Czerwone Listy gatunków zagrożonych wyginięciem obejmują zarówno zwierzęta, rośliny jak i grzyby. Zawierają pełny rejestr gatunków zagrożonych wraz z ich klasyfikacją do odpowiedniej kategorii zagrożenia, jednak w odróżnieniu od Czerwonych Ksiąg nie opisują poszczególnych gatunków.

Ukazanie się w Polsce Czerwonych Ksiąg Roślin i Zwierząt poprzedzone było analizą zagrożenia poszczególnych grup systematycznych organizmów żywych, której wyniki były publikowane w formie czerwonych list.

Dotychczas ukazały się trzy wydania Czerwonych List Roślin Zagrożonych w Polsce, dwa wydania Polskiej Czerwonej Księgi Roślin i dwa wydania Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt. Została również opracowana pierwsza Polska Czerwona Księga Bezkręgowców, dostępna również na stronie internetowej.

Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody

Prowadzenie Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody wynika z art. 113 ust.1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, zgodnie z którym pozostaje on w kompetencjach Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska. Rejestr, stanowiący bazę form ochrony przyrody, w chwili obecnej jest w trakcie aktualizowania w oparciu o dane pochodzące z rejestrów prowadzonych przez regionalnych dyrektorów ochrony środowiska oraz inne organy odpowiedzialne za ochronę przyrody.

[Baza Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody](#)